

Piszkos Fred a retinakijelzőn

Elektronikus könyvek az amerikai könyvtárakban

Kedves DigitalLibraryNJ olvasó!

Az Ön által előjegyzett elektronikus könyv mától kölcsönözhető. Kérjük, jelentkezzen be olvasójegyével könyvtárunk honlapján, és töltsse le a könyvet a kívánt formátumban. Amennyiben 72 óráig nem kölcsönzi ki a fenti művet, előjegyzése automatikusan lejár.

Újabb ez a kedvenc e-mail üzenetem. A Franklin városi könyvtár szolgáltatásai közül sokan élvezzük az elektronikus könyvkölcsönzést. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a fenti, előre gyártott üzenet, aminek háttérében az áll, hogy hetekkel vagy hónapokkal azelőtt kiválasztott az ember egy könyvet, és feliratkozott a sorban állók listájára. A városi könyvtárban egyszerre hat elektronikus könyvet lehet hivatalosan előjegyezni, bár megjegyzem, az egyéni kívánságlista hossza nem korlátozott. E-könyvből egyszerre pedig négyet lehet kölcsönözni, hét- vagy tizennégy napos időtartamra, ami bőven elég az olvasásra. Hogyan lettem e-könyv rajongó?

Megvallo, azok közé tartozom, akik nem igazán szeretnek monitoron olvasni, hiába lettek a számítógép-képernyők egyre nagyobbak, és vált képfelbontásuk egyre jobb minőségűvé. Munkaidő után legszívesebben laptopot használlok otthon, azt akár ágyba is viheti az ember, ha fekvé szeret olvasni vagy dolgozni. De amikor végre beadtam a derekam, a táblagépek és e-könyv-olvasók teljesen új fejezetet nyitottak az én életemben is. A következő néhány oldalon szeretném megosztani az elmúlt tíz évben szerzett e-könyves élményeimet könyvtárosként és olvasóként egyaránt. Mondandómat elsősorban azoknak szánom, akik még nem jutottak hozzá e-olvasóhoz, illetve keveset tudnak róla.

Egy kis statisztika

„Pálfordulásom” egybeesett sok más amerikai fogyasztóéval. Jóllehet, a statisztika azt mutatja, hogy az olvasók egyaránt kedvelik a nyomtatott és elektronikus könyveket, a Pew Internet and American Life Project 2012 januári jelentése szerint a decemberi ünnepek alatt az e-olvasóval és táblagéppel rendelkező amerikaiak száma közel megduplázódott: 10 százalékról 19 százalékra emelkedett. Ez azt jelenti, hogy minden harmadik amerikai tulajdonában áll valamilyen olvasóeszköz. Korábbi adataik szerint 2011 májusa és novembere között ugyancsak nagy volt a növekedés: 6 százalékról 12-re ugrott az e-könyv olvasóval rendelkezők száma. A Pew

Internet and American Life Project 2009 áprilisa óta gyűjti az adatokat az e-olvasókról, érdemes tehát odafigyelni rájuk.

Miről is van szó, amikor e-könyv olvasóról beszélünk? Az e-olvasók, mint például a Kindle, Sony Reader és a Nook, olyan könnyű, kisméretű, hordozható eszközök, amelyeket kizárólag arra terveztek, hogy az olvasók könyveket és folyóiratokat töltsenek le és olvassanak a 15-22 cm átmérőjű képernyőn. Az e-olvasók a Sony cég készülékének 2006-os bevezetésével indultak útjukra. A legnagyobb amerikai könyvterjesztő, az Amazon 2007-ben hozta ki a Kindle első változatát, amit a másik mamutcég, a Barnes & Noble által forgalmazott Nook követett 2009-ben. A táblagépek, mint például az iPad, az Android vagy Windows alapon futó gépek méretükben hasonlóak lehetnek az e-olvasókhöz, de interaktív internetes funkcióikkal, mint például e-mail, böngészés és hasonlók, inkább miniszámítógépnek tekintendők, semmint egyszerű könyvolvasónak. Az újabb generációs e-olvasók sokkal többre képesek, mint csak könyvolvasásra, a táblagépekre pedig kivétel nélkül letölthető valamilyen szoftver, amivel elektronikus könyveket olvashatunk. Egy bonyolultabb e-olvasó és egy egyszerűbb táblagép között kevés a különbség. Ezért a köznapi szóhasználatban szinte egy kalap alá veszik a kettőt, ha e-könyvek olvasására alkalmas eszközökre kerül szó.

2011 májusában az amerikai felnőttek 8 százalékának volt tulajdonában táblagép. Ezt az arányszámot viszonylag rövid idő alatt érték el. Természetesen jelentős átfedés van az e-olvasó és táblagép-tulajdonosok között. A felnőtt amerikai lakosság 3 százaléka mind a kettővel rendelkezik. 9 százaléknak van e-olvasója, de nincs táblagépe, 5 százalék boldog táblagép-tulajdonos, de nincs e-olvasója. Hogy kik ezek a szerencsések, akik megengedhetik maguknak mindezt? A demográfiai és szociológiai különbségek szembeűnőek: 2010 májusától novemberéig tovább nőtt az e-olvasó tulajdonosok száma a felsőfokú végzettségűek körében, minden ötödik diplomás rendelkezik valamilyen eszközzel. A növekedés számottevőbb a férfiak körében, mint a nőknél.

A fenti számok nem feltétlenül azt jelzik, hogy a piacon további ugrásszerű emelkedés lenne várható. Egy másik eredmény: a Verso Digital cég 2011-es könyvvásárlói magatartás felméréseinek adatai szerint az olvasók fele egyáltalán nem kíván e-könyv olvasót vásárolni, és az e-olvasóval már rendelkezőknek továbbra is szándékában áll a nyomtatott (és elektronikus) könyvek vásárlása is. Csökkenőben van azok száma is, akik bizonytalanok az e-olvasó vásárlást illetően, nagy részük átkerült a *nem valószínű, hogy veszek* kategóriába. 2011-ben a megkérdezettek fele úgy nyilatkozott, hogy az e-olvasó nem nekik való. A táblagépek elterjedése ugyancsak nem vált az e-könyv olvasókat gyártók előnyére. Az eMarketer becslése szerint 2011-ben 33,3 millió amerikai felnőtt használt e-olvasót legalább egyszer egy hónapban, ez év végére 45,6 millióra becsülik a használók számát. A növekedési arány azonban erősen hanyatlik, a 2011-es 162,1 százalékhoz képest mindössze 37,2 százalék ez évben, és a becslések szerint 2014-re mindössze 5,8 lesz. A táblagép-tulajdonosok számában ezzel szemben továbbra is növekedés jósolható.

Végezetül még néhány adat a növekedés illusztrálására: az Amerikai Kiadói Szövetség felmérései szerint az e-könyvek és egyéb digitális formátumok 2008-as 0,6 százalékos piaci részesedése 2010-ben 6,4 százalékra emelkedett. A legnagyobb amerikai könyvterjesztő, az Amazon 2011 májusára elérte, hogy több e-könyvet forgalmazott, mint nyomtatottat.

Az olvasó kényelmére

Hogyan kedveltem meg az e-könyv olvasókat és táblagépeket? Elkezdtem használni egyet! Elérkezett az a pont az életemben, amikor úgy éreztem, könyvtárosként nem lehet továbbra hitelesen létezni anélkül, hogy az ember intim kapcsolatba ne kerüljön az elektronikus könyvolvasókkal. A kisképernyős táblagépről aztán váltottam az iPad 3-ra, ami a retinakijelző fantázianevű csodájával óriási megkönnyebbülést jelent a szemnek. A különféle e-olvasóknak és a táblagépeknek vannak előnyei és hátrányai, de alapvetően rengeteg bennük a közös vonás. A legtöbb készülék kicsi, könnyű, elférne a retikulómban, ha hordanék olyasmit. Ha egy megkülönböztető jelet kellene előnyként kiemelnem, az mindenképp a kijelző minősége lenne. A harmadik generációs iPad képernyőjén olyan a pixelsűrűség, hogy szabad szemmel nem látja az ember a pixeleket, magyarul, a kijelző képe élesebb és jobb minőségű, mint a nyomtatott lapoké.

Milyen előnyöket látok olvasóként ezekben az eszközökben a nyomtatott könyvhöz képest? A mai világban, mondanom sem kell, senki nem szeret sokat várni, alapvető elvárás az információhoz való azonnali hozzáférés. Az e-olvasók segítségével hamarabb értesülhetünk a bennünket érdeklő kiadványokról, rögvest megsejlemlélhetjük közelebről a kívánt könyvet, elolvashatjuk a fülszöveget vagy esetleg egy egész fejezetet, térítés és a könyvesboltba vagy könyvtárba történő kirándulás nélkül. Ha tetszik, azonnal megvehetjük, kikölcsönözhetjük és letölthetjük saját eszközünkre. Ráadásul az e-olvasón egyszerre több ezer könyvet tárolhatunk és hordozhatunk magunkkal, amit az egy-három órát a munkahelyre utazással töltő amerikaiak rendkívül kedvelnek. Nem véletlen, hogy a hangoskönyvek is olyan gyorsan népszerűvé váltak és maradtak is; bejáró könyvtáros kollégáim autózetés közben szokták hallgatni kedvenc regényeiket.

Hogy a leggyakrabban felvetett kifogásra reagáljak, azokkal értek egyet, akik véleménye szerint az e-könyv egyáltalán nem veszélyezteti a nyomtatott könyvek létét. Ennek egyik fő okát abban látom, hogy a munkanapját amúgy is számítógép előtt töltő olvasó belefárad a képernyőn való olvasásba a legjobb technológiák ellenére is. Továbbá nem minden könyv létezik elektronikus formában, ami a könyvesboltokat és könyvtárakat előnyös helyzetbe hozza. Murphy törvénye alapján mindig pont az nincs meg, amit olvasni szeretnék. A szerzői jogvédelem alá nem eső klasszikusoktól és a legfrissebb szerelmes, detektíves, harcos-partraszállós regényekig terjedő skálán bőven fogunk találni olyan címeket, amelyeket még nem digitalizáltak. A könyvesboltok és könyvtárak sokkal valószínűbb módon fognak tartani egy-egy példányt a ritka, régebbi kiadású vagy különleges könyvekből. Nem mellőzhető a könyvtárak és boltok személyzetével történő személyes kapcsolattartás élménye – mint pozitívum – sem. Az e-könyvek esetében algoritmus által generált listát kapunk ajánlott olvasmányként egyéni ízlésünknek megfelelően.

Meglepő módon, a szóbeszéd szerint, nemcsak az olvasók, de sok szerző is pozitívumnak tekinti az e-könyvek gyors elérhetőségét. Az író legnagyobb öröme az olvasó hamarabb értesülhet kedvenc szerzőjének újabb remekművéről, és ha tetszik a bemutató ismertetés, azonnal le is töltheti a megjelenés után. Nem kell elmenni a könyvesboltba, amire esetleg már nem marad idő a napi munka mellett, hanem a könyv azonnal rendelkezésére áll az elektronikus zsebkönyvtárban. A

kezdő írók saját kiadású műveinek is van esélye az e-könyvespolcon, hogy az olvasók felfedezzék és megszeressék őket.

E-olvasók, táblagépek: melyiket vegyem?

Az e-könyv olvasók ára ugyanazon a változáson ment át, mint bármelyik más technológiai újításé: vagyis jelentősen csökkent az elmúlt öt évben. Az Amazon Kindle bevezetésekor, 2007-ben közel négyszáz dollárba került, ma feleannyiért veheti tulajdonába az olvasó a színes Kindle Fire-t, ami jóval több, mint egy egyszerű olvasó. A másik nagy könyvterjesztő, a Barnes & Noble által forgalmazott Nook kétszázötven dollárért viszont dupla annyi memóriával rendelkezik. Nyilván egyik sem közelíti a jóval drágább táblagépek lehetőségeit, amelyeken az e-olvasás csak egy a rengeteg alkalmazás közül, mint például az Android alatt futó Samsung Galaxy Tab 7.0 Plus négyszáz dollárért, vagy az alapmodellként ötszáz dollárnál kezdődő, harmadik generációs iPad. Ez utóbbi ára nyolcszáz fölé is mehet, ha nagyobb tárhelyet szeretnénk, és WiFi+mobil szolgáltatást is választunk. A második generációs készüléket viszont már akár négyszáz dollárért is a magunkénak tudhatjuk.

Hogy mit kapunk ezért a pénzért, az másik kérdés. Kicsit úgy vagyok az e-könyvek olvasására alkalmas eszközökkel, mint a nyomtatókkal. A tulajdonlás valós anyagi terhei csak idővel válnak világossá az ember előtt. Ha olcsóbb printert vesz az ember, bőven megfizetik vele az árkülönbséget később a festékkel, patronnal, tonerkazettával és az alkatrészekkel. Ha multifunkciós készüléket vesz az ember, a szkennel és fax sem fog addig működni, amíg az üres patron miatt ég a hibakijelző. Az e-olvasók emellett még terjesztő-specifikusak is, a Kindle-olvasók a maguk csodás e-tinta képernyőin az Amazonról vásárolt könyveket tudják hibátlanul megjeleníteni, a Kobo az időközben számos boltját bezárni kényszerülő Borders cég készletét szorgalmazza megvételre. A táblagépek esetében más a helyzet, ezekre letölthet az ember akár több alkalmazást is, és ha szerencséje van, még a könyvtári könyvekhez is viszonylag könnyen hozzájuthat.

Az érintőképernyős Kindle Touch mindössze 99 dollár, és sokan szeretik az e-tinta technológiával készült képernyőjét. Ezen az olvasás kevésbé megterhelő a szemnek, és egyes vélemények szerint az élmény közelít a nyomtatott könyvéhez. Ha valaki nem akarja a drágább Kindle Fire-re költeni a pénzét, ez jó első megoldás lehet a maga lepkesúlyával. A legtöbb egyszerű e-olvasó nem rendelkezik más funkciókkal, amiért az egy dologra nem túl sokáig koncentrálni képes amerikai olvasóközönség odáig van. Így nem vonhatja el figyelmét az e-mail vagy a közösségi média az olvasástól. Egy korábbi generációs, vagyis olcsóbb eszköz vásárlásával kideríthetjük, hogy nekünk való-e az e-olvasó. A bonyolultabb olvasók, mint például a Kindle Fire, inkább multimédia eszközök, de ha valaki szeret zenét hallgatni, filmeket nézni és internetezni is, ez már inkább egy minicomputerhez hasonlít.

A könyvolvasók ára ugyan csökkent, de az e-könyveké nem. Nem csoda tehát, hogy a közkönyvtári gyűjtemények elektronikus könyvei annyira népszerűek. Így már megint más a válasz a kérdésre, hogy melyiket vegyük. A köznyelvben az elektronikus formátumok változatosságát e-Bábel-toronyként emlegetik az amerikai könyvtárosok, de néhány e-könyv forma bizonyíthatóan szélesebb körben elfo-

gadott és népszerűbb, mint a többi. Az epub formátum talán a legtöbb eszköz és platform által támogatott, XHTML-alapú megjelenési forma (szemben a PDF-fel). A Kindle olvasókon viszont nem olvashatók az ilyen könyvek, ugyanakkor az Amazon által forgalmazott sokféle Kindle-variációnak köszönhetően a Kindle saját fejlesztésű formátuma is meglehetősen népszerű. A közkönyvtárak általában ezt a két változatot szokták választási lehetőségként ajánlani az elektronikus gyűjteményeik iránt érdeklődők számára.

Az áron és formátumon túl másik fontos tényező az e-olvasó kiválasztásánál az, hogy milyen minőségű olvasást biztosít az eszköz. Az e-olvasók és táblagépek standard 12–15 centis képernyői között is szemmel látható a különbség, amennyiben az eszköz lehetőséget ad a betűtípus, margó és sortávolság megváltoztatására, a kontraszt és színséma egyéni beállítására (fehér alapon fekete, fekete alapon fehér, tojáshejszínű papíron fekete betűk stb.). Az iPad nagyobb képernyője jelentős előrelépést jelent, bár sokan előnyben részesítik a tenyérben is elférő kisebb eszközöket. A harmadik generációs iPad retinakijelzőnek keresztelt alkalmazása révén pedig úgy és annyit olvas az ember, amennyit akar, egyáltalán nem megerőltető a szem számára a képernyő hosszas bámulása.

A legtöbb e-olvasó rendelkezik olyan funkciókkal, mint a virtuális könyvjelző, jegyzetelés, szövegkiemelés, ismeretlen szavak kikeresése egy beépített szótárból, és természetesen vásárlás vagy akár kölcsönzés az e-olvasót forgalmazó könyvesboltból, esetleg közkönyvtárból. Az is szempont, hogy mit szeretnénk olvasni. A színes magazinok jobban néznek ki a Nookon, mint a Kindle olvasókon, az élmény csaknem ugyanolyan, mintha a lapot kiterítenénk magunk elé. Ha csak szöveget szeretne az ember olvasni, a Nook arra is lehetőséget nyújt. Az e-olvasók ezen változatossága egyelőre az amerikai olvasók számára okoz nehézségeket a döntésben.

Táblagép vásárlása is számításba jöhet, ha e-könyveket szeretnénk olvasni. Az e-könyv olvasásának feltétele, hogy számítógépünkön vagy mobilkészülékünkön rendelkezésre álljon a megfelelő szoftveralkalmazás. Ha nem áll szándékunkban az Amazontól vagy másik nagy terjesztőtől vásárolni, és inkább táblagépet választunk, akkor ki kell ismerni magunkat a táblagépen használható független e-olvasó szoftverek között is. Ezek között találhatunk olyanokat, amelyek szinte bármelyik táblagépre telepíthetőek, mint az Aldiko vagy Kobo; a legnagyobb probléma ezek esetében a digitális jogok kezelése (DRM, Digital Rights Management). Legtöbbjük ugyanis nem tud mit kezdeni a szerzői jogvédelem alá eső könyvekkel. De erre is van megoldás, léteznek olyan alkalmazások, mint például a Bluefire Reader, amelyek lehetővé teszik a DRM könyvek olvasását is egy egyszeri és ingyenes Adobe felhasználói név megszerzésével, ami után az összehangolással (sync) iTunes vagy Dropbox alkalmazásokon keresztül letölthető akár a könyvtári könyv is. Az ilyen szoftver jó megoldás azok számára, akik minden elektronikus könyvet egy alkalmazáson belül szeretnének látni.

Ha a formátumok konvertálásánál tartunk, említést érdemel még egy ingyenes, nyílt forráskódú szoftver, ami bármilyen e-könyv formátumot át tud alakítani bármilyenre, a neve Calibre. Ez az alkalmazás egy helyen tárolja az összes e-könyvünket, egy virtuális könyvespolcon, és természetesen olvashatunk is rajta. Az e-könyv konverzió mellett összehangolja könyvtárunkat e-olvasónkkal, és a teljes jogú e-olvasóként is funkcionálhat. Érdemes kipróbálni akár egy asztali számítógépen is.

A könyvtár és az e-könyvek

Az e-könyvek megjelenése és elterjedése a közkönyvtári forgalom jelentős részét a könyvtár falain kívülre helyezte. Az Amerikai Könyvtáros Szövetség tavalyi adatai szerint az amerikai könyvtárak 76 százaléka nyújt olvasói számára hozzáférést elektronikus könyvekhez. A könyvtárak 39 százalékában az olvasójeggyel rendelkezők e-olvasókat is kölcsönözhetnek. E-könyveket tart a városi könyvtárak 92 és a falusi könyvtárak 65 százaléka. Emellett a könyvtárak 15 százalékának honlapját optimalizálták mobil eszközökre is (a városi könyvtárak 36%-a, és a falusi könyvtárak 9%-a), és 12 százalékuk használ szkennelhető kódot (pl. QR-kódokat). A könyvtárak 7 százaléka fejlesztett okostelefonos könyvtári alkalmazásokat szolgáltatásaikhoz.

Ugyanakkor egy tavalyi felmérés azt a váratlan eredmény hozta, hogy az amerikaiak megdöbbentően magas hányada, 62 százaléka nem tudja, hogy a közkönyvtárakból is lehet e-könyveket kölcsönözni. Ennél is meglepőbb, hogy még az olvasójeggyel rendelkezők 58 százaléka sem volt tisztában ezzel a lehetőséggel. A táblagéppel vagy e-olvasóval rendelkezők fele ugyancsak nem ismerte ezt a fajta könyvtári szolgáltatást. Azok közül, akik használják az e-könyvkölcsönzést, 56 százalék panaszkodott, hogy a könyvtárban nem volt meg az általuk óhajtott könyv. 52 százalék szerint a várakozási idő túl hosszú. 18 százalék pedig azért nem tudta a kívánt könyvet kikölcsönözni, mert e-olvasójuk nem volt kompatibilis a könyvtárban meglévő formátummal.

Az amerikai közkönyvtárosok idejük jó részét olyan olvasók szolgálatában töltik, akik ritkán teszik be lábukat a könyvtárba. A tájékoztatópultnál dolgozók több technikai kérdésre válaszolnak, mint gondolnánk, köztük a letöltés, hozzáférés, az e-könyv formátumok rejtelméről és az olvasók közti különbségekről. A kérdések jelentős részét telefonon teszik fel az olvasók, és a könyvtárostól elvárják, hogy vakon, anélkül, hogy a kérdéses e-könyv olvasó a kezében lenne, megoldja a problémáikat. A legtöbb könyvtár emiatt rendszeres továbbképzésre kötelezi dolgozóit az e-könyvek terén, ahol tudásukat évente frissítik, ugyanakkor megismerkednek az elektronikus olvasók legújabb változataival is. Sok könyvtárban létezik elektronikus könyvolvasó kölcsönzés is, és az olvasók kölcsönözhetnek elektronikus eszközöket házon belüli használatra is.

Bátran kijelenthetjük, hogy az amerikai könyvtárak – különösen a közkönyvtárak – viszonylag gyorsan léptek az e-könyvek kölcsönzését illetően. A katalógusban ott szerepel a legnépszerűbb művek e-könyv változata az egyéb formátumok mellett, mint például a sokat kölcsönzött hangoskönyv, nagybetűs könyv és hagyományos nyomtatott változat. Az olvasó olvasójeggyel otthonról letöltheti a kívánt művet a könyvtár katalógusából kiindulva, általában egy nagyobb könyvtári konzorcium oldaláról az olvasáshoz szükséges szoftveralkalmazással egyetemben.

A műfajok népszerűségi listáján vezetnek a populáris könyvek. A Book Industry Study Group felmérése alapján a legtöbb e-könyvet a szórakoztató olvasmány kategóriában olvassák az emberek, ezt követi a szépirodalom.

Virtuális göröngyök

A mindennapok tapasztalatai szerint az e-könyvek könyvtári kölcsönzése azonban korántsem ennyire egyszerű. A legfontosabb akadályt a jelenlegi terjesztési-

szolgáltatási rendszer képezi. Bár a könyvkiadók szívesen forgalmaznak elektronikus könyveket, több neves cég (például a Macmillan Publishing, Simon & Schuster és a Hachette Book Group Publisher's Weekly feketelistája szerint) vonakodik attól, hogy e-könyveit könyvtárak is megvásárolják. Nem is olyan régi hír a nevezetes botrány, miszerint az egyik kiadó, a HarperCollins 26-ban maximalizálta e-könyvei költsönzéseinek számát. Mások, mint a Penguin Kiadó, egyáltalán nem engedik, hogy az új könyveket a könyvtár a kölcsönözhető kategóriába sorolja. Az e-könyvet forgalmazó kiadó megszabja, hogy egyszerre hány példányban lehet az adott könyvet kikölcsönözni (általában egy), milyen formátumban elérhető a könyv (rendszerint epub és Kindle), illetve hogy a könyv azonnal letölthető-e a készülékre WiFin keresztül, vagy pedig először számítógépre kell lementeni és úgy áttenni az olvasóra. A kiadó és a könyvtár között áll a terjesztő vagy tartalomszolgáltató, aki további feltételeket szabhat a könyvtárakkal szemben. Magyarán, a kiadói korlátozásokat a terjesztő teljes egészében kiterjeszti a könyvtárakra, sőt, sok esetben még meg is toldja. Kicsit a hanglemezcégek hatvanas évekbeli monopóliumára emlékeztet a dolog, ahogyan Janis Joplin életrajzában olvasom éppen.

Akkor még nem is érintettük azt, hogy az e-könyvek a könyvtárak alapvető szerepét és küldetését is megkérdőjelezzik. A tartalom tulajdonlásáról a tartalom licenc-alapú hozzáférésére váltó üzleti modell jelenti a legnagyobb kihívást napjaink könyvtárai számára. Az elektronikus könyv nem kerül a könyvtár állományába, hanem amolyan lízingelős, tartós bérleti formában rendelkezik vele. Ennek következtében a kiadók és tartalomszolgáltatók kényük-kedvük szerint változtatják a könyvtár rendelkezésére bocsátott tartalmakat, az egyéb elektronikus tartalmakhoz hasonlóan, mint az adatbázisok és a tudományos folyóirat-csomagok. A kiadó előírásainak megfelelően a terjesztő kivehet könyveket az előfizetett csomagból. A többszázézer dolláros kiadás ellenére a könyvtár nem rendelkezik ezen könyvekkel. Ha az előfizetést lemondja, a könyv teljesen elvész, mivel a könyvekkel nem jár archiválási jog. Nem archiválhatjuk azt, ami nincs tulajdonunkban. A sok példány megléte pedig az egyik feltétele a sikeres prezerválásnak, innen származik az elektronikus folyóiratok megőrzését célzó kollaboratív kezdeményezés neve is: a sok példány biztonságban tartja a cuccot (angolul LOCKSS: „Lots of Copies Keep Stuff Safe”).

Ugyanez a helyzet akkor is, ha a kiadó vagy terjesztő tönkremegy. De bekövetkezhet egyéb fiaszó is, mint 2009-ben egy szép júliusi napon pár ezer olvasó arra ébredt, hogy az Amazontól vásárolt és tulajdonuknak hitt könyv egyszerűen eltűnt Kindle-olvasójukról. A *New York Times* és egyéb nagy port felverő média cikkeire reagálva az Amazon azt a magyarázatot adta, hogy a köteteket az önkiszolgáló rendszerű feltöltéssel egy olyan cég tette bele a rendszerbe, amely nem rendelkezett a szerzői jogokkal. Amikor az Amazon erről tudomást szerzett, eltávolította rendszeréből az illegális példányokat, aminek következményeként a könyvek automatikusan törölődtek az e-olvasókról is. A vásárlókat kártalanították. Hogy szavam ne feledjem, a két könyv George Orwell *1984* és *Állatfarm* című művei voltak. De ha már a cenzúráról tartunk, arra is volt példa, hogy a címben szereplő, az angol nyelvben tabunak számító négybetűs szó okozott galibát. Egy több formátumban létező kötet, a közel 250 amerikai könyvtár gyűjteményében lévő gyermekkönyv-paródia megoldhatatlan feladat elé állított több könyvtárat. Az altatók mintájára készült, nyelvileg nem kifejezetten gyermekeknek való *Go the F**k to Sleep* (Menj a p**ba

aludni!) című, Adam Mansbach könyvet nem lehetett a katalógusból kérni online, mivel a négybetűs szó tiltott listán van. Kérdés, hogy milyen lépéseket tehet a könyvtár az olvasók igényeit kielégítésére ilyen esetben.

Az elektronikus könyv kölcsönzése sem magától értetődő folyamat az olvasók és a könyvtárosok számára. Az egyszerű letöltés helyett az olvasó gyakran értetlenül áll egymással nem kommunikáló e-olvasó és könyvtári rendszer előtt. A könyvtárosok feladatává vált, hogy oktatóanyagokat gyártsanak a bonyolult és sok variánst tartalmazó folyamatokról, illetve hogy a technológiai stressztől szenvedő olvasók kérdéseire telefonon válaszoljanak. A könyvtáros nap mint nap abba a helyzetbe kerül, hogy az olvasó elvárja tőle, hogy a könyvtáros számára ismeretlen eszközzel kapcsolatos problémáit megoldja, és ezek nem feltétlenül a kölcsönzéssel kapcsolatosak. Saját bevallásuk szerint, a gyakori és hosszadalmas e-olvasókra vonatkozó továbbképzések ellenére a legtöbb, kiváló technológiai ismeretekkel rendelkező könyvtáros úgy érzi, hogy nincs erre felkészülve és soha nem is lesz, lévén rengetegféle olvasóeszköz, alkalmazás és formátum létezik.

A tartalomszolgáltatóknak nyilván az az érdeke, hogy saját platformjukat adják el a könyvtáraknak. A legismertebbek az OverDrive, Baker & Taylor, Simon & Schuster, 3M, ProQuest, EBSCO stb. – mind-mind más és más megjelenési formában és alkalmazási lehetőségekkel nyújtják ugyanazt. Ennek jelentősége a könyvtár szempontjából az, hogy meglehetősen nehéz őket a könyvtár katalógusába integrálni, és ha sikerül is, gyakran csorbát szenved a terjesztő által nyújtott, összetettebb kereshetőség. A böngészés – mint információ-felfedezési mód – a különféle rendszerek miatt kevésbé jól működik. Az olvasónak édes mindegy, hogy melyik terjesztőtől származik az adott könyv, de az olvasók és könyvtárosok közös óhaja, miszerint az e-könyvek egy platformon standardizált formátumban legyenek olvashatóak, egyelőre csak álom. A könyvtár számára nagyon nehéz döntéseket hozni vagy akár előre tervezni. Ehhez még tegyük hozzá a sokféle e-könyv olvasót a sokféle olvasószoftverrel, a digitális szerzői jogokat, amelyekbe beletartozik a megjelenítés, letöltés, nyomtatás, szerkesztés, szöveg, kép, hang, animáció, betűtípus és a többi, kész csoda, hogy ennyien is találnak olvasnivalót maguknak!

Ennek ellenére sok közkönyvtár szervez bemutatókat és programokat, ahol az olvasók választ kaphatnak az e-könyvek kölcsönzésével kapcsolatos kérdéseikre, sőt, esetleg tanácsokat is kaphatnak, hogy melyik eszközt szerezzék be. Az ilyen rendezvények rendkívüli jelentőségűek az e-könyvek használatáról szóló általános tájékoztatásukkal a könyvtár forgalmának növelése érdekében. Emellett a könyvtárosok fontos felvilágosító szerepét sem szabad figyelmen kívül hagyni, mivel egy rövid program alatt arra is lehetőség nyílik, hogy az olvasók megismerkedjenek az e-könyv kiadásának tendenciáival, a kiadók korlátozásaival, és szembesüljenek az előre várható problémákkal a kölcsönzés során. A könyvtárosok nyilván nem lesznek képesek minden eszközt bemutatni és valamennyi kérdésre válaszolni, de egy ilyen rendezvény jó kezdetnek bizonyult a legtöbb közkönyvtárban. A könyvtáros kollégák, saját bevallásuk szerint, maguk is jobban rákényszerülnek arra, hogy végre leüljenek és tiszta vizet öntsenek a pohárba. A rendezvények arra inspirálták őket, hogy komolyan vegyék a szakmai továbbképzéseket, emellett sok könyvtáros ismerősöm nem hivatalosan azt is bevallotta, hogy önálló tanulási módokon ismerte meg jobban az e-könyvek kölcsönzését. Az egyik könyvtárban például technikai érzékkel megáldott és e-olvasóval rendelkező önkénteseket alkal-

maztak az olvasók e-olvasóinak beállítására. Sokszor elég volt egyszer beállítani az eszközt, és megmutatni használatát az olvasónak.

Kétségtelen, hogy nagy a káosz. Hogy jutottunk ide? Ahogy egy könyvtáros kolléga keserűen megjegyezte, az amerikai könyvtárak mára már nagyon elkényelmesedtek, és nem szívesen tárgyalnak közvetlenül a kiadókkal. A beszerzés alantásnak vélt munkáját hagyományosan inkább a nagy könyvterjesztőkre bízták. A könyvtárak nem nagyon figyeltek oda a licencekre, konzorciumokra, a digitális jogok menedzselésére, hagyták, hogy a nagy cégek végezzék el helyettük a munkát. Erdemes elgondolkodni azon, ha annak idején az összes könyvtár összefogott volna és kitartott volna egy formátum mellett, vajon mára egészségesebb lenne-e a mezőny az e-könyveket illetően.

Egy e-könyv rajongó útja

Első találkozásom könyvtári dolgozóként e-könyvekkel meglehetősen siralmas emlékeket idéz fel. Közel tíz éve, amikor az első e-könyveket szándékozta beszerezni a nagy egyetemi könyvtár, ahol dolgozom, a nyakamba sózták, mint különleges formátumot. A munkaköri leírások sehol nem tartanak lépést a technológia fejlődésével, és pluszmunkát senki sem vállal szívesen, vagyis minden hagyományostól eltérő feladatot az új munkatársnak szokás kiadni. Az én munkám nagy része a nem angol nyelvű könyvek, a régi és különleges dokumentumok és a nem hagyományos formátumok beszerzése volt. Ebbe belefért az akkoriban újdonságnak számító e-könyv is. A másik új munkatárs kapta az elektronikus folyóiratokat. Ketten próbáltuk kiokoskodni, amolyan vak vezet világtalan módjára, hogy mit is ért a terjesztő a folyamatos hozzáférésen vagy az előfizetéses rendszeren. Ez annak a tipikus esete, amikor a szavakat ugyan érti az ember, de hogy mögötte mi áll, arra érdemes inkább rákérdezni minden egyes alkalommal, minden egyes tranzakciónál. Nem sokat tudtunk akkor még az azóta jól kialakult üzleti modellekről, de arról sem, hogy a terjesztőnek módjában áll kevesebb hozzáférési jogot adni a könyvtár számára, mint amiben a kiadó és a terjesztő megállapodott. Emellett, bizonyos terjesztők, kiadók és üzleti modellek esetében ott a „zenés felár”, erre jobb kifejezést azóta sem találtam. A könyvtár költségvetésében akkoriban még nem is volt rubrika a hozzáférési, karbantartási, nyilvántartási, tárolási és még sorolhatnám, milyen díjakra. Ezek ugyan nem nagy összegek voltak könyvenként, de a vonalzón és grafitceruzán nevelkedett pénzügyi főelőadó idegeit alaposan felborzolták gyakoriságukkal.

Végül arra a következtetésre jutottunk, hogy nem túl sok variáció lehet az e-könyvek üzleti modelljeiben. Állandó használat, tartós bérlet, letölthetőség és egyszerre használható példányszám – körülbelül ennyire kellett figyelnünk az első időkben. Azt is megállapítottuk, hogy az e-könyvek beszerzése és kölcsönzése inkább az elektronikus folyóiratokéhoz hasonlít, mintsem a nyomtatott könyvekéhez.

Az üzleti modellek azóta egyre inkább kikristályosodtak és egyszerűsödtek, és nagyjából a következő háromra korlátozódnak: folyamatos hozzáférés (perpetual access), előfizetés (subscription) és az olvasás alapján történő fizetés (pay-per-view). Az amerikai könyvtárak 68 százaléka a folyamatos hozzáférési modellt használja. A terjesztők közül az OverDrive, a NetLibrary és a MyiLibrary a legna-

gyobbak, akiktől ilyen formában rendelhet a könyvtár e-könyveket licenc alapján, folyamatos elérésre, egy példányban, az olvasó által letölthető, kölcsönözhető formában. A szerzői jogkezelő rendszer által védett fájlok epub, PDF és Kindle változatokban olvashatók. A könyveket a tartalomszolgáltató szerverén tárolják, a könyvtár katalógusának bibliográfiai rekordjából egy kattintással elérhető a könyv a terjesztői platformon. Itt látható az összes információ a könyvről: milyen formátumokban érhető el, hányan várnak rá és hasonlók, ízlésesen elhelyezve a borító és a fülszöveg mellett. Kiadótól függően akár egy teljes fejezetet is elolvashatunk előre. Egyszerre egy olvasó töltheti le az egyetlen példányt, 7–14 napos periódusra. A kölcsönzési idő lejártával a könyv automatikusan törlődik az e-könyv olvasóról, és elérhetővé válik a sorban következő számára. Ez a modell hasonlít leginkább a nyomtatott könyvhöz: egy könyv, egy olvasó, amíg a könyv vissza nem kerül a polcra, más nem olvashatja.

A legnagyobb terjesztő, amelyik könyvtárakkal tart üzleti kapcsolatot, az OverDrive. A *Library Journal* nemrégiben közzétett felmérése alapján az amerikai közkönyvtárak több mint 92 százaléka az ügyfelük (kb. 18 ezer könyvtár). Katalógusukban több mint 300 000 e-könyv található. Kiadói üzleti partnereik száma meghaladja az ezret. Ha az olvasó könyvet szeretne kölcsönözni, le kell töltenie az OverDrive Media Console szoftverét, amely a kölcsönzést bonyolítja, egyben a szerzői jogok kezelését is elvégzi. Mivel közkönyvtári állományból töltök le olvasnivalót, jómagam is OverDrive-használó lettem. Bizonyos könyveket egyből le tudok tölteni az e-olvasóra vagy táblagépre, míg másokat először a számítógépre kell lementenem, és onnan átbüvészkedni a mobil eszközre. Megvallom, nem mindig sikerül, hiába vagyok könyvtáros, hiába töltöttem le rengeteg könyvet, akadt egy pár, ami kifogott rajtam.

A piac másik részét az előfizetéses üzletek teszik ki, ez a modell a könyvtárak 27 százalékában használatos, bár becslések szerint erősen hanyatlak. Könyvtárosként így is veszek jelenleg könyveket az egyetemi könyvtárban, és sok kézikönyv és enciklopédia nagyon jól jön, amikor valaminek gyorsan utána akar nézni az ember, jóllehet, ezeket csak az asztali gépen tudom olvasni. Legtöbbször belefáradok a hosszú oldalak görgetésébe meg az időnként emberi lény mivoltomat ellenőrző procedúrába, hogy pötyögjek be egy megjelenített betűkombinációt a felugró rubrikába. A NetLibrary és MyiLibrary mellett még fontos terjesztői az EBSCOhost, Gale/Cengage és a Safari Books Online. Az adatbázis távoli gépen található, egyszerre több, de nem végtelen számú példány is olvasható, de csak néhány terjesztő szolgáltatásának része a letölthetőség mobil eszközre. Ez a modell főleg a tájékoztató jellegű referensz könyvek esetében népszerű, amikor szükség lehet arra, hogy egyszerre akár több olvasó is hozzáférjen. A könyv vagy a könyvtár katalógusából vagy a terjesztő oldaláról olvasható, de általában nem tölthető le, nem nyomtatható és részek sem jelölhetők meg benne.

A harmadik modell az olvasás alapján történő fizetés (pay-per-view; a fogalom a digitális tévészézből ered, ahol az ember pár dollárért azonnal megnézheti az öt érdeklő filmet), ezt mindössze a könyvtárak egy százaléka alkalmazza.

A három üzleti modell korántsem elégíti ki az igényeket. Így alakult ki az olvasó által vezérelt beszerzés, a PDA (patron driven acquisition) az e-könyvek piacán. Ennek lényege, hogy a könyvtár katalógusába nagy mennyiségű e-könyv bibliográfiai rekordját tölti fel a terjesztő, amiből az olvasó válogathat, előjegyezhet, vagy

akár le is tölthet, de a könyvtár nem fizet az első letöltésért. Vagyis addig nem történik tranzakció a terjesztő és a könyvtár között, amíg egy előre megállapodott előjegyzési vagy letöltési számot el nem ér az adott e-könyv. Ez a modell arra is jó lehetőséget ad, hogy a népszerű könyvekből további példányokat szerezzen be a könyvtár az olvasói igények alapján. Ezzel mi is megpróbálkoztunk egy darabig bizonyos témakörökben, szigorúan egy példányos alapon, és beláttuk, hogy bár sok előnye van, de egy óriási olvasókörrrel rendelkező könyvtár esetében igencsak veszélyes lehet. Hacsak nincsenek korlátlan anyagi forrásaink, a gazdasági év elején pár hónap alatt kimerülhet az erre szánt keret, és akkor mit mondunk a többi olvasónak a beharangozott üzleti modellről?

Összegzés, avagy miért szeretem az e-könyveket?

Könyvtárosként és olvasóként egyaránt úgy érzem, hogy a könyvterjesztő és e-olvasókat forgalmazó cégek közötti verseny legnagyobb vesztese az olvasó, amikor tanácstalanul áll egy-egy probléma előtt. Miért nem tudok az e-olvasómmal egyből vásárolni vagy kölcsönözni? Miért kell a nem Android eszközön egy böngészőt nyitnom az Apple bolt helyett, letölteni valamit, és utána még elindítani a összehangolást az iTunes vagy DropBox segítségével? Ha az egyik könyvet egyből le tudtam tölteni WiFin keresztül az eszközre, miért nem engedi a másik kiadó művét ugyanúgy? Miért kell először egy számítógépre letölteni és utána áttenni az olvasóra? Miért enged az alkalmazás csak szerzői jogvédelem alatt nem álló könyveket letölteni?

Mindezek ellenére az e-könyvek pártján állok. Jóllehet, leginkább szórakoztató olvasmányokat olvasok az e-olvasón, maga a tény, hogy nem képernyő előtt ülve kell olvasnom, máris változatosságot jelent a napi munkámhoz képest, és az olvasást kikapcsolódásnak érzékelem. Az e-olvasó sokkal inkább könyvélményt nyújt, mint a képernyő, mert nem görgetni kell, hanem lapozni lehet. Könyvjelző nélkül is tudja, hol hagyta abba, legközelebb ott fog kinyílni. A könyvtári könyvek esetében a cím mellett ott a figyelmeztető szám, hogy hány napom maradt még a könyv olvasásának befejezésére. A lejáratú idő napján a könyv automatikusan visszavarázsolja magát a könyvtárba, soha többet nem kell késedelmi díjat fizetnem. A kis helyen elférő, könnyű készülék szinte mindig velem van, a repülőtéren, a szobabiciklin, az orvosi váróteremben és az éjjeli szekrényem mellett, rajta egy halom olvasnivalóval magyarul és angolul. Utazáskor senki nem látja a könyvborítóról, hogy mit olvasok. Nem mintha sznob lennék, de nem kell a fél világnak tudnia Budapest és New York között, hogy szabadidőmben nem *A tiszta ész kritikáját* vagy a *The New York Times* bestseller listájának első helyezettjét olvasgatom. Sőt, az e-olvasó diszkréciója megvéd a tolakodó és ismerkedni vágyó útitársak béna humorától is („Mit olvasol? Joyce? Ő a kedvenc írónóm!”).

Bevallom, néha rajtam is kitör az angol nyelvben e-olvasó kimerültségként ismeretes jelenség. Ez nem arra vonatkozik, hogy az ember belefáradna az olvasásba, hanem inkább abból lesz elege, hogy mindenki az e-olvasókról beszél. Persze elkövettem már szinte az összes lehetséges ballépést is a készülékeimmel az idők során: az olvasómnak nem megfelelő formátumot töltöttem le, visszaadtam olyan könyvet a könyvtárba, amit még nem olvastam végig, elfelejtettem feltölteni az

eszközt, nem vittem a töltőt magammal utazáshoz, és a szegény Cruz táblagépet jó párszor le is ejtettem. Igaz, a papírkönyv ennél jóval többet is kibír, azt lehet tengerpartra és strandra vinni, nem baj, ha homok kerül belé vagy vízbe pottyán, esetleg leöntik valami jóféle itókával.

De az e-könyvek egyik nagyon pozitív vonása egészen ez év nyaráig nem jutott eszembe. Amikor pár hónapig szobafogságra és ágynyugalomra kényszerülve a mozgásukban korlátozottak életét éltem, az e-olvasó és az iPad életmentőnek bizonyult a munkavégzés, a külvilággal való kapcsolattartás és az elmém épségét megővő szórakoztató olvasás szempontjából. Nem kellett senkit sem megkérnem, hogy hozzon-vigyen könyveket a könyvtárból, hanem legalább ebben az egy vonatkozásban a magam ura lehettem. Ebben az időszakban váltam teljesen e-könyv rajongóvá, és ennek az eredménye ez a felvilágosító szándékú beszámoló. A szivarját rágó, minden hájjal megkent gazember megjelenése az iPad retinakijelőjén „*aranyrozottás sapkával, felismerhetetlenül tiszta arccal, angyalhajra emlékeztető, fehér; hosszú ősz szakállával, a kapitány, sőt az első és második tiszt valamennyi rendjével dekorálva, jobbra-balra nyájas mosollyal szalutálva*” pedig csak hab a tortán.

FELHASZNÁLT IRODALOM

O'Brien, David, Gasser, Urs and Palfrey, John G., E-Books in Libraries: A Briefing Document Developed in Preparation for a Workshop on E-Lending in Libraries (July 1, 2012). Berkman Center Research Publication No. 2012-15. Available at SSRN:

<http://ssrn.com/abstract=2111396>

O'Reilly Media: A study confirms what we've all sensed: Readers are embracing ereading. January 13, 2012.

<http://toc.oreilly.com/2012/01/bisg-data-readers-embracing-ereading-angela-bole-toc.html>

Pew Internet and American Life Project: E-reader ownership doubles in six months Tablet adoption grows more slowly. June 27, 2011.

<http://pewresearch.org/pubs/2039/e-reader-ownership-doubles-tablet-adoption-grows-more-slowly>

Pew Internet and American Life Project: Libraries, patrons, and e-books. June 22, 2012.

<http://libraries.pewinternet.org/2012/06/22/libraries-patrons-and-e-books/>

Pew Internet and American Life Project: The rise of e-reading. April 4, 2012

<http://libraries.pewinternet.org/2012/04/04/the-rise-of-e-reading/>

Hajnal Ward Judit